

דף ניוון – אלרת חפ"ן

עינו במסמך גזרת חפ"ן, והשיבו על השאלות בשש התחנות שלפניכם.

גזרת חפ"ן (חסרי פה"פ נו"ן)

לגזרה זו שייכים הפעלים שפה"פ שלהם היא נו"ן. לעיתים נושלת הנו"ן ובמקומה בא דגש חזק משלים בעה"פ.

הבניינים הכבדים – פעל, פעל, התפעל – בגזרה זו נוטים על דרך השלמים (נתק, נתק, התנתק), אך שאר הבניינים – קל (פעל), נפעל, הפעיל והפעל – נוטים על דרך הגזרה.

בניין קל (פעל)

– בעבר ובהווה נוטים הפעלים בבניין קל על דרך השלמים: נפל, נפלת, נפלנו; נפל, נפלת, נפלים, נפלות.

– בעתיד, בציווי ובשם הפועל נוטים הפעלים בבניין קל על דרך גזרת חפ"ן (בנשילת הנו"ן):

עתיד וציווי על דרך חפ"ן. בעתיד ובציווי שני משקלים: אפעל ואפעל

1) אפעל

עתיד

אפעל, יפעל, תפעל, תפעלי, נפעל, תפעלי, תפעלנה...
פעלים נוספים במשקל אפעל: נבל – יבל; נטל – יטל; נדר – ידר; נגר – יגר; נקב – יקב או ינקב;
נשב – ישב או ינשב; נקם – יקם או ינקם; נטר – יטר או ינטר; נטש – יטש או ינטש.

ציווי

בדרך כלל הנו"ן מקויימת: נטש, נטשנה, נטשי, נטשו
בשורש נ-פ-ל ובשורש נ-ט-ל גם הצורות ללא נו"ן
כשרות כי נשתגרו בלשון חז"ל:

טל קורה מבין עיניך

פירוש: נאמר למי שהוכיח את האחר על חטא שהוא בעצמו חטא או על שגיאה שהוא עצמו שגה

המסמך המלא נמצא באתר העברית ariel72.com

כואו נראה לאן נושפת הרוח

תחנה ראשונה – חוקרים את בניין קל

א. עיון במסמך מגלה לנו **שלושה מצבים שונים של נטיית הפועל בבניין קל**. השלימו את המשפטים.

(1) נטייה על דרך השלמים בזמנים עבר ו-_____ דוגמה מהשורש נ-ש-ב: **נָשַׁב** (עבר) ו-_____ (הווה).

(2) נטייה על דרך הגזרה: **מוספית + עה"פ בדגש חזק משלים** שרואים בזמן _____ ובשם הפועל. דוגמה מן השורש נ-פ-ל: **פָּל** (עתיד) ו-_____ (שם פועל).

(3) נטייה על דרך הגזרה בנשילת הנו"ן, **ללא דגש חזק משלים בעה"פ** שניתן לראות בדרך ה-_____ דוגמה מן השורש נ-ס-ע: **סָע! סָעוּ! סָעוּ!** דוגמה נוספת מן השורש נ-ט-ל: **טָל! טָלוּ! טָלוּ!** (בצורות הציווי מן השורש נ-פ-ל נראה דגש קל בתחילת המילה: פל, פלי, פלו, פלנה).

כתב, ערך והגייה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

ב. שם הפועל. השלימו את הפסקה.

הצורה הנכונה של **שמות הפועל בבניין קל היא בקיום הנו"ן**, כלומר הנו"ן איננה נושלת. ולכן נאמר לנגוע, ולא "ליגוע"; לנטוע, ולא "_____" ; לנסוע, ולא "_____".
 בבניין קל רק ארבעה **שמות פועל מותרים גם בנשילת הנו"ן**, והם: לִפֹּל (בכתיב מלא: ליפול); _____ (בכתיב מלא: ליטול); לִדָּר (בכתיב מלא: _____); וּלְגַף (בכתיב מלא: ליגוף).
 זאת ועוד, בבניין קל קיימות אף צורות **שמות פועל נקביות בסיומת -ת**. להלן כמה דוגמאות:
 לְגַשְׁתָּ מִן הַשּׁוֹרֵשׁ _____; מִן הַשּׁוֹרֵשׁ נִטְ"ע; לְגַעַתָּ מִן הַשּׁוֹרֵשׁ _____
 או לְשִׂאתָ מִן הַשּׁוֹרֵשׁ נ-ש-א. בצורות שם הפועל האלה הלמ"ד מנוקדת ב'_____.

ג. "ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מברך" (איוב א, כ"א). השלימו את הפסקות.

הפעלים **נָתַן וּלְקַח** הם פעלים מיוחדים בגזרה. לפועל נָתַן יש נו"ן הן בפה"פ הן בלה"פ (השורש שלו הוא _____). בנטיית הפועל בעתיד ובציווי **חסרה פה"פ**, למשל במשפט: "אבא _____ לי מתנה ליום ההולדת מחר" או "בבקשה, _____ לי ללכת"; בנטיית הפועל בזמן _____ **חסרה לה"פ**, למשל בגוף מדבר: _____; **בשם הפועל משורש זה חסרה גם פה"פ וגם לה"פ**: _____ . לעומת זאת, צורות הבינוני (ההווה) של פועל זה הן על _____ :
 נוֹתֵן, נוֹתֶנֶת, נוֹתְנִים, נוֹתְנוֹת.

הפועל לְקַח שייך לגזרת חפ"ן אף על פי שפה"פ שלו היא _____, ולא נו"ן. בזמן עבר ובזמן הווה הוא נוטה על דרך השלמים (לְקַח וּלְקַחְתָּ), אך בעתיד, ציווי ושם פועל הוא נוטה על דרך גזרת חפ"ן: _____ (כמו יסע); קַח! (כמו _____!) ר' _____ (כמו לְדַעַת).

ד. אילו מִפְעָעִים בעברית הדבורה דומים במשמעותם לניב החז"לי **טול קורה מבין עיניך**?

הקיפו את התשובה הנכונה ביותר.

(איור באדיבות יובל בינדר)

(1) חחח... תראו מי שמדבר!

(2) לא, את!

(3) אתה כזה צבוע!

(4) כל התשובות נכונות.

תחנה שנייה – חוקרים את בניין נפעל

א. פעלים בבניין נפעל בגזרת חפ"ן נוטים בשני אופנים שונים: בזמן עתיד, בדרך ה' _____, ב' _____ ובשם הפעולה הם נוטים על דרך השלמים. להלן דוגמאות מהשורש נ-ת-ק: בעתיד, גוף מדבר: _____; בציווי, גוף נוכחים: _____; בשם פועל: לְהַנְתִּיק; ובשם הפעולה: _____. כמו בגזרת השלמים, סימני הזיהוי של צורות אלה בבניין נפעל הם חז"ק (_____) ו' (_____) (סגול-דגש-קמץ).

בעבר ובהווה נוטים פעלים בבניין נפעל על דרך הגזרה: נו"ן הבניין + דגש _____: נְתַק / נְתִיק. ההבדל בין עבר להווה הוא ניקודה של עה"פ. בעבר היא מנוקדת ב' _____, ואילו ב' _____ היא מנוקדת בקמץ. הנו"ן בצורות כמו נְתַן, נְכַר, נְבָטוֹת, נְצַל או נְנָשֶׁת היא נו"ן מוספית / נו"ן שורשית (הקיפו את ההשלמה הנכונה), שכן פה"פ נו"ן נשלה ואיננה.

ב. בין קל לנפעל

(1) לפועל נְטַע (מן השורש _____) עשויים להיות שני ניתוחים דקדוקיים שונים. השלימו

בטבלה את הניתוח הדקדוקי של הפועל המודגש בכל אחד מן המשפטים שלפניכם.

– מחר נְטַע⁽¹⁾ בחצר את השתיל שקנינו במשתלה.

– בליבו של החולה נְטַע⁽²⁾ הרצון לנצח את המחלה.

גוף	זמן	בניין	
			נְטַע ⁽¹⁾
			נְטַע ⁽²⁾

(2) פעלים מן השורש נ-ג-ש (שמשמעותם התקרב או בא אל מישהו) נוטים חלקם בבניין קל וחלקם בבניין נפעל. בזמנים _____ הם נוטים בבניין נפעל, ואילו ב' _____ הם נוטים בבניין קל. קְתַבו חמישה משפטים שונים עם

כל אחת מן הצורות של הפועל (עבר, הווה, עתיד, ציווי ושם פועל).

תחנה שלישית – חוקרים את בניין הפעיל

א. לפניכם היגד:

נטיית הצורות בבניין הפעיל היא על פי רוב על דרך הגזרה: מוספית + עה"פ בדגש חזק משלים.

הוכיחו היגד זה על ידי מתן דוגמה מן השורש נ-ב-ט לכל אחת מן הנטיות שלפניכם:

עבר: _____; הווה: _____; עתיד: _____; ציווי: _____;
שם פועל: _____; ושם פעולה: _____.

ב. הגיית המ"ם

הגיית המ"ם בצורות הבינוני (ההווה) של בניין הפעיל בגזרת חפ"ן היא כמו בגזרת השלמים, כלומר המוספית מ"ם תהיה מנוקדת תמיד ב" צִירִי / פִתַח (הקיפו את ההשלמה הנכונה). ולכן נאמר מְבִיט, ולא "מְבִיט"; מְכִירִים, ולא "מְכִירִים"; מְגִיֶּשֶׁה, ולא "מְגִיֶּשֶׁה"; מְפִיל, ולא "מְפִיל" (נקדו את המ"ם בהתאם). פעלים בהווה בעלי מ"ם מוספית הנהגים בתנועת e (מְ בְצִירִי) שייכים לגזרה אחרת, ולא לחפ"ן; והמשמעויות שלהם שונות מהמשמעויות של הפעלים בגזרה. השלימו את הטבלה במקומות המתאימים באופן שיציג את המשמעויות השונות של כל פועל ופועל.

הפעילות	הערות	הפועל	
		מְדִיחַ	דלגת חפ"ן:
שוטף או רוחץ	שורש אחר		דלגת אחרת:
	נ-ש-ב		דלגת חפ"ן:
	שורש אחר	מְשִׁיב	דלגת אחרת:

אין הפל בלי הפיל

תחנה רביעית – נזכרים בבניין הופעל

כמו שאתם בוודאי כבר יודעים, פעלים בבניין הופעל נוטים אך ורק בשלושה זמנים: _____, הווה ו-_____. אתם בוודאי אף זוכרים כי בניין הִפְעֵל (הופעל) הוא הבניין הסביל הפנימי של בניין הִפְעִיל, כלומר פעלים בבניין זה משמשים להבעת הפעולה הסבילה של הפועל בהִפְעִיל. למשל הִגֵּשׁ (הוגש) הוא משהו שהגישו אותו, ו-_____ הוא מישהו שהצילו אותו. ראוי לציין כי בגזרת חפ"ן נטייתם של רוב הפעלים בבניין הופעל היא על דרך הגזרה / על דרך השלמים. (הקיפו את ההשלמה הנכונה), שכן פה"פ נו"ן חסרה בהם, ועה"פ שלהם מנוקדת ב"_____.

כתב, ערך והגייה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

תחנה חמישית – צורות על דרך השלמים

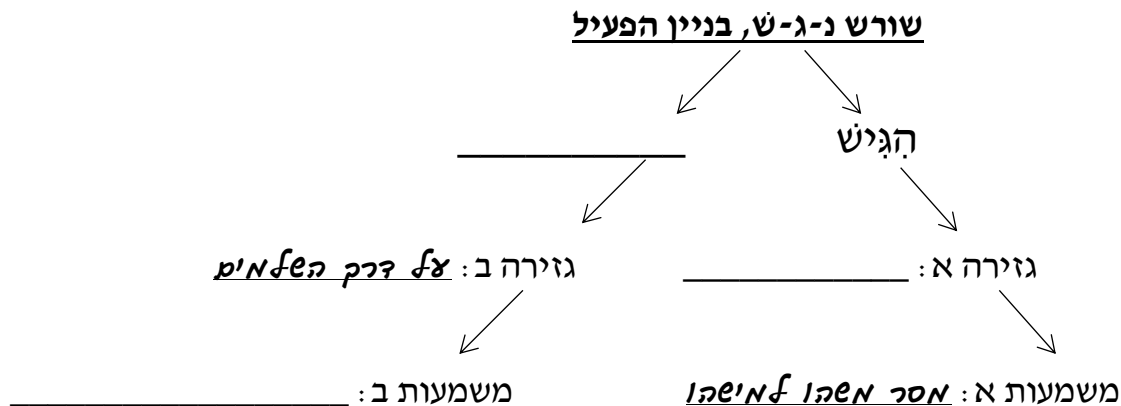
א. יקם או ינקם?

חלק מן הפעלים בבניין קל ובבניין נפעל נוטים על דרך הגזרה, וחלק אחר נוטה על דרך השלמים. בבניין קל ישנם אף פעלים שנוטים הן על דרך הגזרה הן על דרך השלמים. השלימו את המשפטים שלפניכם בצורות הפועל הנכונות על פי המידע הדקדוקי שבסוגריים. במקום שבו יש שתי צורות נטייה אפשריות, בחרו בצורה אחת והשלימו את המשפט.

- הורה טוב לעולם לא _____ (נ-ט-ש, קל, עתיד) את ילדיו, וילדים מסורים לעולם לא _____ (נ-ט-ר, קל, עתיד) טינה להוריהם.
- מכיוון שרוקי אינו מפסיק _____ (נ-ב-ח, קל, שם פועל) על האורחים בסלון, אימא כנראה _____ (נ-ע-ל, קל, עתיד) אותו בקרוב בחדר השינה.
- " _____ (נ-צ-ר, קל, ציווי) לְשׁוֹנֵךְ מְרַע, וּשְׁפָתֶיךָ מְדַבֵּר מְרָמָה" (תהילים, ל"ד י"ד).
- ראש הממשלה ביקש לדעת מהם הצעדים ש _____ (נ-ק-ט, נפעל, עבר) כדי להבטיח שיוכל _____ (נ-א-מ, קל, שם פועל) מחר בטקס ללא הפרעות.
- הרופא הסביר לסבא: "אם תצליח _____ (נ-ש-מ, קל, שם פועל) דרך האף במהלך השינה, לא _____ (נ-ח-ר, קל, עתיד)".

ב. **גזירות שונות – משמעויות שונות**

בעברית החדשה נהוג לגזור מחדש מילים מגזרת חפ"ן על דרך השלמים, ובכך לאפשר **בידול במשמעות**. הדבר קורה בעיקר בבניינים הפעיל והופעל. כך למשל, מן השורש נ-ג-ש בבניין הפעיל שתי צורות שונות בעלות משמעויות שונות: הַגִּישׁ וְהַנְגִישׁ. השלימו את התרשים שלפניכם במקומות החסרים.

לפניכם רשימה של שורשים מגזרת חפ"ן: **נ-כ-ר**, **נ-ג-ד**, **נ-ת-ר**, **נ-ש-ג**, **נ-ב-ט**, **נ-ד-ר**, **נ-כ-ש**, **נ-ק-ש**, **נ-ש-ק**, **נ-ד-ח**, **נ-צ-ח**. השתמשו בשורשים אלה כדי לגזור פעלים בטור א בהתאם למידע הדקדוקי שבסוגריים, ואחר כך התאימו את תחילת המשפטים בטור א להמשכם בטור ב. שימו לב! ניתן להשתמש בשורש יותר מפעם אחת.

טור א

טור ב

(1) אף פעם אל <u>תִּטְּקִי</u> (הפעיל, עתיד)	את שמות החיילים שנהרגו במלחמות על קיר הנופלים.
(2) בית יד לבנים _____ (הפעיל, הווה)	שאינך יכולה. המשיכי לנסות.
(3) המטרה _____ (הופעל, עבר)	שהנער במצוקה.
(4) חברת אפל _____ (הפעיל, עתיד)	על מקשי המקלדת?
(5) אל _____ (קל, עתיד)	מתפקידם לְאֶלְתֵּר. ⁽¹⁾
(6) בית המשפט _____ (הפעיל, עבר)	את קורבנותיהם התמימים.
(7) שני קווים מקבילים אף פעם אינם _____ (הפעיל, הווה)	על האנשים שעוברים ברחוב.
(8) בקיץ הנחשים _____ (הפעיל, הווה)	באדמה הלחה. בקרוב יצמח שְׁתִיל.
(9) מהשיחה שקיימתי עם הנער אתמול בבוקר _____ (נפעל, הווה) היה	נָדָר שאף פעם לא תוכל לקיים.
(10) מדוע משה _____ (הפעיל, הווה) בעצבנות	זה לזה.
(11) אם המנהלים יימצאו אשמים בהפסדים הכבדים, הם _____ (הופעל, עתיד)	לפרסם את פרטי החקירה לבקשת העיתונאים.
(12) דנה _____ (הפעיל, הווה) בסקרנות מבעד לחלון חדרה	במלואה לאחר מאמצים רבים.
(13) הזרע _____ (הופעל, עבר)	בין שני המוצרים השונים.
(14) לצורך ההשוואה כדאי _____ (הפעיל, שם פועל)	מחר טלפון חכם חדש.

⁽¹⁾ לְאֶלְתֵּר = מייד

בין הַעֲשֶׂה לַהֲתַנַּחֵם

תחנה שישית – שמות פעולה בבניינים השונים

לפניכם צירופים ובכל אחד מהם **שם פעולה** מודגש **מגזרת חפ"ן**. חלק משמות הפעולה על דרך הגזרה (בנשילת הנו"ן) וחלקם על דרך השלמים (בקיום הנו"ן). מיינו את שמות הפעולה במקומות המתאימים בטבלה שלפניכם לפי הבניינים שמהם הם גזורים ולפי דרך גזירתם.

נְגוּב הרצפה; איבוד הַכָּרָה; הַסָּקֶת מסקנות; נְבִיָּרָה באשפה; הַנְּצָלוֹת מציפורני האויב;
 הֵתֵר מיוחד; הַתְּנַתְּקוֹת מחברת הכבלים; גִּישָׁה לנתונים; חבל הַצָּלָה; הַנְּנָשָׁה לנכים;
 נְצַלְת מרבית של משאבים; נְתוּר מעל לגדר; נְקַמָּה מתוקה; הַנְּשָׂאוֹת באוויר; נְבוֹשׁ עשבים;
 הַשֵּׁג מרשים; הַנְּצַלְת איברים; הַתְּנַדְּבוֹת למען הקהילה; נְתִינָה ללא גבולות; נְזִיפָה חמורה;
 הַנְּשָׂמָה מפה לפה; הַתְּנַגְּדוֹת לאלימות; אַגְדָּה אורבנית; הַתְּנַתְּקוֹת הפרי מן העץ.

התפעל	פועל	הפעיל		נפעל	קל (פעל)	
על דרך השלמים	על דרך השלמים	על דרך השלמים	על דרך הגזרה	על דרך השלמים	על דרך השלמים	על דרך הגזרה

צבורה נצימה

כתב, ערך והגייה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון